

Зміст

НА КАМ'ЯНІЙ МЕТОПІ	3
З ВІТРОМ ЗА ГОРИ	15
ЛЕГЕНДА ЦЕРКОВНОГО ВІКНА.....	38
КУНА – ПРАВУ	59
НА УЖОК ПРОБ'Ю ГОРИ... ..	76
ВІТРИЛА ПЛЕЩУТЬ.....	93
ВЕЛИКА ГЛУША	106
«БЪАКЫ КОРКОДЫЛЬ».....	123
СОНЦЕ В ГАЛИЧІ	135
ЛИСИЦІ БРЕШУТЬ.....	146
ЗАВИХОСТ	161

*Ингварь и Всеволодъ, и вси
три Мъстиславичи, нехоуда
гнѣзда шестокрылци...*

(Слово про Ігорів полк)

НА КАМ'ЯНІЙ МЕТОПІ

З наруччям сонця оперід себе ріка плила лунким бісом, і Волинь переглядалась у ній, як у дзеркалі із золота. Хвиля, пройнята блакиттю, то жбурляла пісками в рибальські дворища осторонь, то розплескувалась у шепіт струї, що ні стоїть, ні пливе...

Аж покрай Ріж-Долини збиралась в собі як для довгого віддиху – співала Давнину.

У княжому саду появилсь стрункий юнак з довгими, суворими брівми, стріпнув гусеницю з рукава нового одягу й пішов стежками серед розцвілих дерев.

Було добре видно біг Лугу, сонячний кур над ним та вузол шляхів із кам'яним дороговказом, опікуном розпуття. Це було колишнє ідолище – його обличчя гляділо із силою понад святогірське, старокурганне горбовиння. Різьбар-груботеса пробирався так неграмотно й так пристрасно крізь божеські тайни творчості, аж з простої речі вчинив несамовиту. Кожний удар його долота змагав до монументу.

Обіч дороговказу стояв кметь-гусяр, він придержував колінами посох і в'язав на ньому свій клунок

перед трудом далеких доріг. Виглядав сам як Світовид, що вибирається на казковому коні в мандрівку по весняній землі.

Щось він там, певно, говорив із криниць бистої пам'яті, й говорив не будь-як, бо ватага рибальських хлопчиськів, що залюбки увихаються по зарінках, стояла непорушно серед рум'яного краєвиду...

А з-понад ставів у полях глухо гудів ляск праників, пахла ватра з ялівцю й із глибини садів стелився плач голосильниці, що приказувала біля колива після нічних посвітин, мов у листок співала:

– Помер дідо, помер... Сідаймо й плачмо всі три дні враз! Йде наш дідо та в тернову путь... Через глоговий скаче згар... Сипмо сльози, дощі! Гасім, гасім огонь!

Княжич походжував із піднесеними брівми, немов вважав чари цього поранку за данину своїй молодості, тілу, повному юнацьких обітниць, сяйву твердих голубих очей. Його ноги, взуті в погинастий та легкий сап'ян, ішли танком під спів шістнадцятилітніх стегон.

Хвилина оце тільки, як княжич вискочив нагий із шкур свого лігва і як витер себе з чуба до п'ят рядном, змоченим у росі; те почуття свіжості в нього було близьке втіхи. Увесь мигтючи силою, він накинув на себе світлий одяг святковий та накрив сміливу голову шапкою із срібним поблиском, гостроверхою, як шолом.

О насолодо, бути, нарешті, самим на увесь широкий, глухий сад! Від тижня гості не переводяться: вчений Кирило з Турова з'їхав у Володимир із дяконами, анагностами, співцями навіть, то батько велів ні кроком із дому. Очевидно, як бути Мстиславові без

удатної парості Романа? Недаром вірлиним іменням Шестикрила нарекли хлопця бояни.

Почалось із неділі, та ледве пил доріг приліг за турівськими гітьми, увезлися в замок послы з Новгороду, горді, окаті, важко великі, в сукнях до кісток і старосвітських запиналах із розрізом. За ними скриня із свастикою, знаком доброго талану, а всередині дари у поміч уклінному слову.

Щось оце послы трохи задовго радять із князем господарем – на ранній зустрічі в хоробах мати зронила про це звісточку невелику... Вінець Новгороду йому, Романові, принесли. Та батько, звичайно, про недорід, про чумаків, що запізнюються з сіллю, та про сукно з Вологди, що погіршало з часу останньої пошесті. Цить, синку, не зрадь!

Все те не заторкнуло хлопця так живо, не дало стільки для ока й вуха, що молодецький гомін, з яким учора під вечір звалилися в замок купці з Регенсбургу на возах, навантажених зброєю, з купою чурів, засмалених вітрами, вештливих і багатомовних, як хозари. Треба ж випадку, що на воротах перестріла їх друга ватага, з Франків... Ця везла шовк із Руану та амулети й мережива валенсійських селянок.

Батько був радий: ракузький купець, Етельвульф, привіз йому грамоту від бана Кулина з Боснії – великий воєвода окреслив подрібно торговельний договір із Мстихом та звідомив, що до всіх точок прилучилося вільне місто Рагуза.

Хоч би й брив'ю звела мати на цю суятню! А хіба ж духовники, послы, купці й хмара челяді не вимагали

від неї чогось окремого для себе? І чи з тим, що вона заборядить, не була зв'язана добра слава Волині?

Направду дивно, що коли смеркло, двадцять чужинецьких купців обсіли яворові столи під обчорнілими сволоками на відшибі пекарні, дарма що Тевтони на Франків позирали як котюги – у зарві ж вони споконвіку! Знову чужинецькі чури в грубих безрукавниках верх опинок до колін і дрібних кісках по плечу, під беретами з чайчиним пером, вечеряли напроти неба в блиску смолоскипів, підбитих червоно на сірій цині чаш.

А в саду, ген, у клітці, заслоненій плахтою, що її гойдав північний вітер, обивала боками запори і стогнала, як людина, золота bestія... Це посли привезли йому, княжичеві, молодого парда з Дербента, кажуть, засвоєного...

На Велеса! Хлопець поклявся б, що видить очі звірюки, як круглі вогні, обведені різкою чорною тінню. Вони сперлися тепер над першою гілкою яблуні біля нового вулика, що його старий Михей розкрасив оноді, мов небесну баню. Та чи це не жевріє покладений у сонці пласт восковиння, де притаїлися медові сльози?

І княжич поклав схрещені руки назад, став іще стрункіший від радощів небуденного спомину.

Отож усе, що живе в городищі, у Володимирі, висипалося проміж світоходів! Розпитували, хто там із словом проховзнувся, що діялося в чужих землях рік, півроку, місяць тому, коли то купці верстали туринзькі чи карконоські ліси, везли дорогий набір поромами чи брили мілконину Луари, Рейну, Влтави й Вісли.

І він сам, Роман, захотів знати, чи це правда, що в штирських печерах кочують безокі залізні дракони?

Ні, ніхто не видів дракона в вічі, але німецького цісаря убила власна хата, що її вивернув вітер у зимову сніговію.

І княжич згадував із лукавим дрижанням уст, як батько розглядав те, що найвартніше з цілого набору й призначене на показ йому, владиці; він спроквола хвалив людську працю, бо купував обмаль.

Відколи оце поставлено церков на горі, у князя живеться, як у тивуна: для своїх щодень молочна каша, чи хліб і сир на хріновому листі. Та прийди чужинець, проїздом – тут і дичина з корінням, і найкращий дріб, риба вибирана, а меди сичені на винограді.

Будь воно інакше, хіба осудливий язик зав'яжеш? А так про Мстихів достатній рід іде світом слава, дорожча золота.

Тут княжич постояв у задумі – притакував мудрій батьковій щедроті, опісля ж снував думку далі:

...А коли небо потемніло від ситості й туга схилилася над в'яленою кожного серця, франкський крамар Арно забаг пісні так сильно, як у спеку роси. Не звуків замарни, ні! Замарна, добре настроєна – це рідкий випадок, і тільки з віддалі звук її, мов гладь, пливкий. І не сопілки двогорлиці хотів Арно, ватажок. Геройського слова жадав, де б золотим теремом походжала пісня, безсмертна краса.

І глянь, де не взявся гусяр, той самий силач, кривоніс, як із міді, довгий волос за вуха й верх рамен у грубо зчіплюваній світлі. На голові ріжката платина,

з углами над чолом, гей знаком гусяра, що йде вперто перед себе і щодня здобуває світ епосом, на єдиній струні інструменту.

У radoщах винесли йому ослінець під орішину на обійстю, дзбан кучерявого пива ставили перед співцем і плескали в руки з нетерплячки, поки не стихло останнє чиєсь там слово.

Співак сів низько та спер об плече й коліна гусялю, довгу, з одного кусня дерева, подібну до велетенського черпака, де над вижолобиною напнуто тонку шкуру з голосниковими проколами. Тут і сидельце, опора пасмузі кінського волоса – струні. Гудало з натягненим на лукові теж волосяним повісмом він потер пильно живицею, накапаною на плечу гуслі.

Під єдині три звуки, що їх міг добути з-під гудала, він співав звичайно однозвучно з гусялю. Але на цей раз хотів блиснути, вдарив високо, тільки згодом опустив тон нижче. Тепер у тужних, як вітер, переливах, із рисою обрядового напіву, в сміливих мелодійних лініях, обчислених на велику віддаль, він підняв справжню гру.

Найпалкіші краски уяви й найбільше захоплені тони свого серця він передав постаті юнака Святослава в сяйві його лицарської гордині.

*– Ой водить князь коня перед боєм,
Коня водить по полі широкім
Укрив його зелен-таламаном.*

Дедалі мелодії стали мінитися сонцем і хмарами, нехай що в скупім обсягу тонів. Коли ж прийшла черга на останні акорди, співак похилив свій добре шко-

лений голос одну секунду нижче тону гуслі й держав її так довго, аж заморозь імила серця від насолоди.

– Бійтеся того, хто вміє вмерти без болю!..

Це був тріумф краси, втіленої у старе музичне слово.

Тут княжич затріпав весело віями від діввацького вдівілля: пригадав, як мати, молода ще, темнолиця, в переміточнім завої над енергійними брівми, хитренько розпитувала в Арна, які по королівських дворах дівчата ростуть, чи є між ними сильні, веселої вдачі та добрі господині? А тоді про Ейкунду з Нормандії слухала довго й радо, очі вниз, підборіддя з вагою на короткій, упертій долоні...

– Так? Сама худібку із світлом увечері обходить? Сушить більце над потоком і співає враз із нормандськими жайворонками? А тоді з батьком жене на лови за ланею, у панцирі й із копієм? Зимою ж перша за всіх перебігає озера на совгах із кінських ребер, між двома киями, що на них лопотять барвисті вітрила?

Ех, і вдатна ж оце дитина, Ейкунда!

Думав про матір і про дівча далеке, та перед його уявою, уявою войовника, сам пригад зброї простелив приваби походів, і, здавалося, юнак став неприявний. У безвісті кудись дивилось лице, до непізнання інше, ні, зовсім чуже...

Аж голос рога від сторони піль отямив його доразу. Він забув із місця, про що міркував саме, вдарив об поли руками, скочив на степеніцю муру і, спертий на пальцях, занісся тонким окликом:

– О-ге! Гельг!

Ось і вони: Гельг, учитель рукопашного бою, і Чтибор, насмішник, з яким хлопцеві завжди не по дорозі, та – улюбленець він батька, що вдієш! Мало не тиждень, як повіялися на тетереви, за цей час могли махнути в Канів, стривожити половців і назад! Он, виринули проміж берези край гаю, за ними сурмить у ріг чура, простоволосий, з червоним норвезьким соколом. І княжич, дарма що далина, гомонів як недоліток, рад із нагоди гукати:

– Бувай, бувай!

А їздці просто нього, на віддаль мету стрілою. Видно пообчимхувані згортки жупанів і сагайдаки з киненим, як попало, останком стріл. Побували гідно на вечірніх підслухах у ловищі, проміж яр, перерослий омелиною та малинами!

Хлопець аж прибілді: попри черево Гельгового коня гойдався жмут глухарів, як рубін і гранати. Яскраві оксамитні півкола над птичими очима, здавалося, були виведені з огню й ніби кричали в сонце про свою несамовиту вроду. На верхніх крилах грали сапфіри, знову ж смарагд спідніх пер розтоплявся у червінь від раннього мерехтіння. Тоді немов жива кров текла повз Гельгів меч і взуття.

О, як милував хлопець очима ловецьку добич, жалібну красу! О, як нудьгував із зависті, аж вітер крутив ним у душі! Білі цятки на чорному тлі віял пригадали йому недавнє голосіння, жіночі похоронні уставки. Коли ж їздці наблизилися на віддаль голосу й зупинились, він загукав навперейми немов байдуже та звисока:

– Миром, Гельгу! Спиш? Як муріг для шуки, так ліс для вікінга. Але жди! Небаром захоплю Дністер, збудую ліс кораблів, ліпших від Канутових, а тоді ти, Гельг, вестимеш їх для мене Чорним морем!

Той підніс велике, гранчастиє, як щит, обличчя, очі ясні й мудрі, глипнув на хлопця прижмурком і позіхнув, щоб не засміятися вголос.

– І чудак же наш сокіл, дивіть! – скрикнув навмання.

А птах справді поводився дивно: він наставився немов до удару, кожна пишка відстала в ярім забутті, кожна пір'їнка дрижала гей клоччя на веретені. Якою силою нежданною пружилися оці бойові груди! М'язи були напричуд, кігті мов із халцедону. Крила закарлючилися ніби топори, смугасті летівки розсунули пруту з заліза. Язик черкотів щось із шипотом, чичитав, черкотів...

А княжичеві сап'янці прикипіли на хвилину до землі й підірвалися зараз же від враження. Щось шугнуло проміж дерева пологим цятковинням, заруділо долі – і щезло як дим.

Княжич здвигнув плечима, подумав – і заспокоївся.

У цю ж мить сокіл, готовий до лету, стрибнув із дзвоном срібних оков, почеплених довкола пірнатої ноги. Він розносив у шкamatтя рукавицю чури, свого носія, очманілий, кривавоокий... їздці пустили його з прокльоном, самі ж почвалали навколо, в городище. Мали досита ловів!

З завивним фуркотом крил птах ударив у сад, і злетів на плече хлопця, як це чинив не раз. А княжич підняв зачаровано руки й гладив хижака по срібних прикрасах край насуненої на його очі запони... Чув іще під